

השטיבל הריזינאי / ריזשינאי (ריז'ינר שטיבל)

איסוף מידע: צבי רז (2015)

1937 לערך. המבנה הלבן הוא השטיבל. מאחוריו, קיר המזרח של בית הכנסת הגדול בקובל.
(מתוך תמונה מאלבומה של מינה אורון לבית היינר)

עצי ליבנה בשטיבל הריזשינאי. זכרונות קובלאיים / אליהו מנדל

תרגום: בני גבירצמן

סימטה קטנה, בלתי מרוצפת, עם גשרוני עץ, מאחורי בית הכנסת הגדול. כאן נמצא השטיבל הריזשינאי (בית הכנסת של חסידי הרבי מריזשין). ממש כאילו רצה להתכרבל לצידי של המיבנה הגדול יותר, האדום, של בית הכנסת הגדול בקובל. הגם שה"זקן" ביניהם היה דווקא השטיבל. זאת יכול היה לראות אפילו אורח לרגע: רעפי הגג, קירות העץ, כל מיבנה השטיבל היה מכוסה טחב, לכל גודלו. זה לגבי החלק החיצוני.

בפנים היה הכל נאה: הבימה היפה עם עמודי העץ המקושטים בפיתוחים, עם כיפה שהתנשאה עד לתקרה; ארון הקודש האמנותי, שאבי עליו השלום, שהיה שנים ארוכות הגבאי של השטיבל, רכש אצל נגר זקן בניסכזי, שעבד עליו זמן רב. ארון קודש לתפארת. עם כתר לראשו – שני לוחות הברית ושני אריות "חיים", פיתוחי עץ של האמן העממי הקובלאי ר' **זוסיע קאנטאר** עליו השלום (אביו של הצייר הישראלי **שלמה קנטור** מקיבוץ יגור).

מייד מאחורי השטיבל, השתרעו מזרחה שדות רחבים, אחו ונחל, שלעיתים רבות, בשעות בין הערביים הקיציות, דימינו אותו, אנחנו הילדים, כסמבטיון, עם עשרת השבטים מעברו השני...

השטיבל הריזשינאי התנהל כנראה כמו כל שאר בתי המדרש והשטיבלעך בעיר: כמה בעלי בתים "נאים", כמה תקיפים, "חזקות" על עליות מועדפות וכולי. אבל בתוכן שלו, הוא היה משהו שונה: לרוזשינער הזקן (לרבי מריזשין), צ"ל (זכר צדיק לברכה) היו הרבה בנים ונכדים, ש(לאחר שנפטרו) לא כל כך הסתדרו (ביניהם) עם (חלוקת) הירושה. על כן יסד כל אחד מהם שושלת נפרדת. מסיבה זאת, התחלק השטיבל ל"טיש"ים אחדים (טיש – שמשמעותו שולחן – הוא כינוי למיפגשי חסידים עם הרבי שלהם ליד שולחן): הטיש של הבאינער (הרבי מבאיאן), הטיש של הסאדיגורער, הטיש של הטשארטקאווער. לכל טיש היו חסידים משלו שניהלו בפני עצמם את השמחות והיארצייטים שלהם. למרות זאת היו כל

חסידי השטיבל מאוחדים, וכאשר לא היה מדובר ברבי מסויים, היתה השמחה וההילולה החסידית משותפת לכל. בשטיבל הרוזשיני היתה תמיד המולה מסיבה נוספת: היה בו נוער טוב, תוסס, שהיה מאוד לא מרוצה מ"הזקנים המעטים", שמטבעם נטו למשול. נוער זה חיפש לו הזדמנויות לפעולה.

הזדמנות כזו, שכאילו נפלה להם ממש משמיים, היו עשרה אילנות ליבנה. ומעשה שהיה, כך היה: הכניסה לשטיבל היתה דרך מעין סימטה ארוכה. הגבאי, שהיתה לו מעט חיבה לטבע, נטע בשיתוף עם הנוער, בערב שבועות, עשרה עצי ליבנה צעירים. חמישה מכל צד של השביל. העצים ניתנו במתנה על ידי חסיד עשיר ובנוסף לכך "מודרני" - ר' פאליק פידל.

בשבת שלפני שבועות היה כל השטיבל על גלגלים. מתנגדי הגבאי ובראשם ר' שרוליע לאנדאו, יהודי פאנאטי, עם חבריו, עשו "ויצעקו": מה זאת אומרת? הייתכן? הגבאי רוצה להפוך את השטיבל, להבדיל, למעין כנסייה, ועוד עם עצים? איפה נשמע כדבר הזה במקום קדוש יהודי! באותו שבת, לאחר הצהרים, הפסיקו הם את הלימוד והחליטו כי תיכף לאחר ההבדלה, אם ירצה השם, יעקרו את העצים מן השורש.

כאן התערב הנוער. מייד לאחר תפילת מעריב הם התייצבו בשתי שורות – שורה לצד כל שורת עצים, ואדרבא, בואו נראה מי ינסה לעקור את העצים! בד בבד עלה במוחם של הצעירים ה"רבולוציונריים" רעיון נוסף: בערב שבועות הם קיטטו את העצים בענפים ירוקים, פיזרו על השביל חלוקי אבן מהנחל הקרוב, הציבו בחדר סמוך את ארון הקודש הישן והקימו מניין חדש משלהם, בו התפללו רק הם, הנוער.

כשנדע הדבר בקרב הנוער בעיר, החלו הצעירים לנהור לתפילה במניין "שלהם". נוער מכל אירגוני הנוער. החל מצעירי המזרחי עד לשומר הצעיר. אפילו מהבונד ותלמידי תיכון. נהיה "ליהודים" ("ליהודים היתה אורה ושמחה" ממגילת אסתר, הפך למושג של "שמחה גדולה", ובהשאלה – מהומה). והתפילה היתה בהתלהבות...

לאט לאט ניצח הנוער. חתנו הצעיר של הרב אפרים קירזשנער נעשה לרב של הרוזשינער שטיבל. הוא היה ממש אברך משי. למדן גדול, אבל גם מעורה בהוויות העולם. הוא הושפע על ידי גיסו הצעיר, שעמד בראש "תפארת בחורים" והיה פעיל בקרב הנוער הדתי בעיר.

- - -

ברצוני להזכיר כאן אחדים מאותו נוער בשטיבל הרוזשיני:

- האחים **מענדל ויוסף באקטן**. שני בעלי מקצוע חרוצים בטחנת **צוקערמאן**. הם חלמו לעלות לארץ ישראל ולעבוד בטחנות הברון רוטשילד בחיפה. חלום שמעולם לא התגשם.
- האחים **אהרן ושלמה לקח**. גם הם שאפו לעלות לארץ ישראל ואפילו חלמו על הצטרפות למעמד הפועלים בקיבוץ כלשהו. שלמה הצליח להימלט ביחד עם הרוסים (כאשר פלשו הגרמנים ב-1941) אבל הוא נפטר במעמקי רוסיה.
- הנכדים של ר' שרוליע **לאנדאו**. להכעיס את סבם, הם למדו מקצועות כדי לעלות ארצה. אבל תפילותיהם, מסתבר, לא נתקבלו במרומים...
- **יחזקאל ונחום זעלצער**. שני נערים נאים, בלונדיניים, למדנים טובים.
- **נפתלי מלמד**, בחור ענק בעל שתי זרועות בריאות ונשמה בריאה. כאשר היה מגביה את ספר התורה הכבד, היו הכל בטוחים שאין צורך לתמוך בו (כדי למנוע את נפילת הספר).
- האחים **ברוך ומשה ביאלער**, שבמשך שנים עיבדו בעצמם את גן הירק הגדול שלהם ולמדו להיות איכרים יהודיים.
- ארבעת האחים המוכשרים **קונישצער**. רק אחד מהם זכה לעלות ארצה.
- שלושת האחים **ווערבע**. שלוחי מצווה קבועים לביקור חולים או לעזרת משפחה ענייה.
- **שרוליק שטיינווארצל** – תלמיד חכם גדול ושתקן.
- מנהל החשבונות **שלמה'לה בערגיל** שהיה מזיגה של תורה, סחורה והשכלה.
- **שרוליקל** של **אייזיק חסיד**, שהיה חסיד נלהב של... מרטין בובר ושאף להעביר את ההתלהבות החסידית אל... הקיבוצים של השומר הצעיר.

כל אלה ורבים רבים אחרים, חיו והתפללו ולמדו יחדיו שיעור (בתלמוד) וחלמו על חיים של נשמה יתירה... אבל רק בארץ ישראל. חיים שיהיו תערוכת של חסידות, אהבת ישראל ויושר – עם עבודת כפיים.

מה צר שכולם נעקרו ביחד עם עשרת עצי הליבנה שהם שתלו, ביחד עם השטיבל הרוזשיני, שהפך לגל אפר...

ארון הקודש בשטיבל הריזינאי - עבודתו של שלמה קנטור

ציטוט ממאמרו של אלי מנדל (למעלה) המתייחס לארון הקודש שהיה בשטיבל הריזינאי:

"ארון קודש לתפארת. עם כתר לראשו – שני לוחות הברית ושני אריות "חיים", פיתוחי עץ של האמן העממי קובלאי ר' זוסיע קאנטאר עליו השלום (אביו של הצייר הישראלי שלמה קנטור מקיבוץ יגור) "

מסתבר שמי שהכין את ארון הקודש היה שלמה, בנו של זוסיה קנטור שהיה כבן 16 באותה עת...

מתוך ספר זכרונותיו של שלמה קנטור (עמ' 62):

אך השיא למלאכות האלה היה ארון-קודש ! כן, ארון-קודש בשביל בית הכנסת. אינני זוכר הרבה פרטים על כך, אך מאחד בתי התפילה שבעיר באו אלי יהודים בהצעה שאעשה בשבילם ארון=קודש. קשה היה לי לחליט אם לנסות, אך תמיד הייתי בטוח ביכולתי הטכנית ובאמביציה שלא היה לה גבול. אף העזתי, וניגשתי לעבודה זאת. והיתה זאת עבודה רבתי ממש. הכינותי לי איזמלים ושפיצים למיניהם, ובעזרת האולרים ההיסטוריים קיפלתי שרוולים, ולעבודה! עשיתי ימים כלילות, וגילפתי אריות ואילות וכינורות ופרחים ועציצים ועופות למיניהם ועשרות מטרים של פריזים וקישוטים, עד שיצרתי והרכבתי ארון=קודש. ארון=קודש לדוגמה ולתפארת.

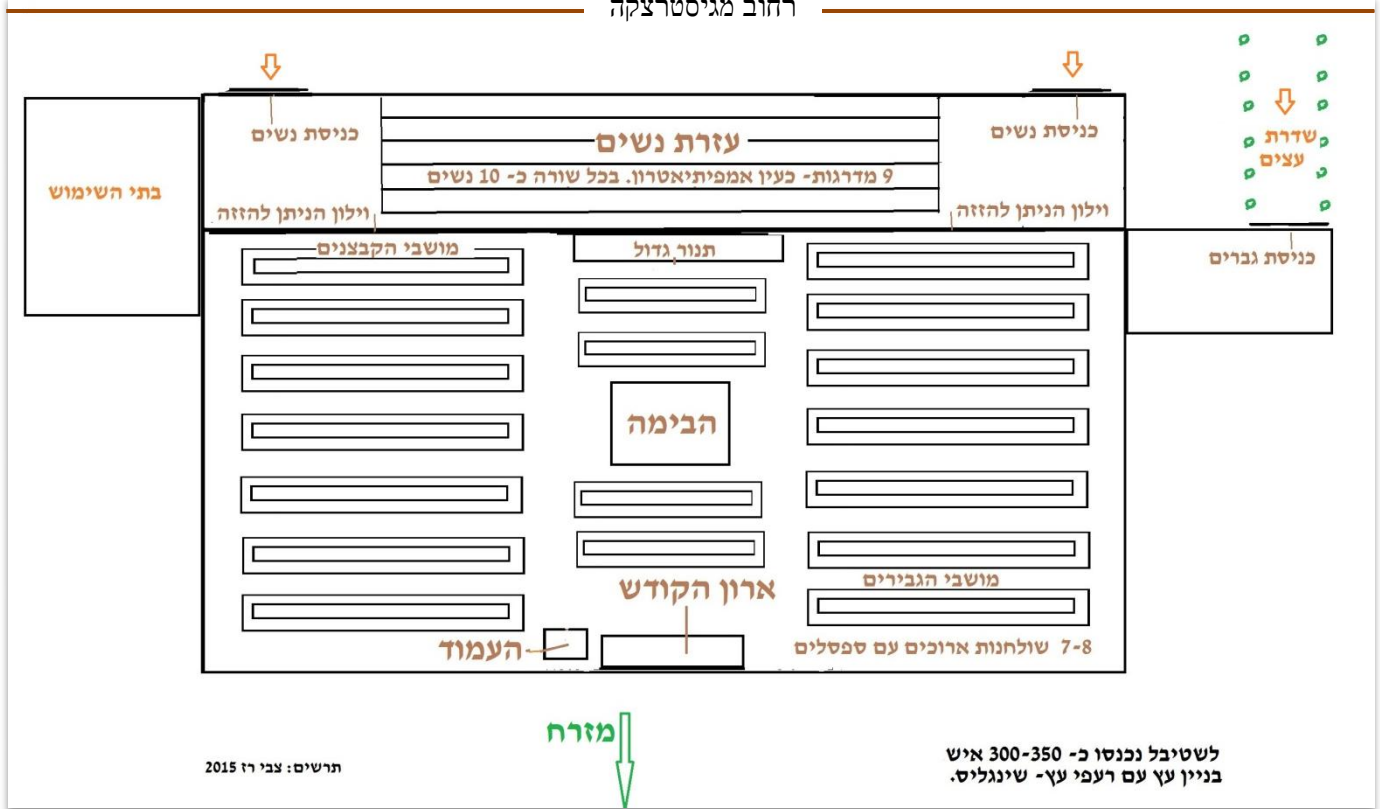
עד כמה שלא עשיתי מזה ענין מיוחד, מעיד עצם הדבר שלא עלה בדעתי שצריך, דבר כזה איך שהוא להנציח, לזכור. ככל שכחתי את זה. רק כעת, ברגע כתיבתי מילים אלה, אני מרגיש את השטות שלא נשאר לי יותר מידע על דבר יפה כזה.

זו היתה עבודה גרנדיוזית כזאת שכאשר נסענו ב- 1937 עם רעיוסיק לפולניה (רק אז נזכרתי בזה). הלכתי במיוחד לחפש אותה. נסעתי במיוחד לקובל לחפש את מקום הארון=קודש הזה. וכאשר הגעתי למקום בית התפילה הזה וראיתי את המלאכה הזאת - לא האמנתי, קשה היה להאמין שאכן זה מעשי ידי. הסתכלתי בעובדה אשר לפני עיני - זהו.

כמה חבל שאין לי יותר פרטים על כך. באיזה זמן במדויק עשיתי זאת. מי הזמין זה. כמה זמן זה לקח לי לבצע מלאכה אדירה כזאת. אז לא ידעתי כלל שיש להעריך זאת. הכל עשינו אז כלאחר יד ובפרימיטיביות של מושגי פולניה דאז, חבל.

תרשים השטיבל הרז'ינאי על פי אלי מנדל

רחוב מגיסטרצקה

1938. צילומים בתוך השטיבל (מאלבומו של אלי מנדל)

תמונה קבוצתית לרגל הפרידה מקובל. פייגה-לאה, אמו של אלי עם צעיף לבן

מסיבה לרגל עליית הגבאי שמואל מנדל ארצה, יושב במרכז ליד השולחן. מאחור בצד ימין ארון הקודש בקיר המזרח של השטיבל

משפחת מוטיוק - ממיסדי השטיבל הריז'ינאי

מתוך ראיון עם שרה וילנסקי- לבית קרמר, נכדתו של בריש מוטיוק

"... ליד בית הכנסת הגדול היה בחצר בית כנסת קטן. שהסבא שלי ארגן אותו. זה היה בית הכנסת שהיה קיים עוד לפני בית הכנסת הגדול. לא בזמני. שם הדודים אהבו להיכנס. שם היו להם מקומות ישיבה הכי חשובים. זה היה כעין בית כנסת משפחתי. לא זוכרת שמו. זה היה למעשה שטיבל."

הערה: מדובר על שלהי המאה ה-19, בטרם נבנה בית הכנסת הגדול בקובל.

לסבא בריש מוטיוק היה בית מרקחת במרכז העיר העתיקה. מתוך הראיון עם שרה:

התמונת הגיעה לשרה מקרובי משפחה בארה"ב

"... הסבא שלי, בריש מוטיוק, היה רוקח. היה אנטישמי אחד וקנה בבית המרקחת תרופה והלך אחר כך להתלונן שכממעט מת. ושהסבא שלי רצה להרעיל אותו. היה אנטישמי, זה לא היה כתוב לו על המצח שהיה אנטישמי. כל הפולנים היו אנטישמיים. יכול להיות שבעצם היה רוסי, כי קובל עדיין לא היתה שייכת לפולניה. זה היה בזמן הרוסים. קראו לסבא למשפט. והאיש אמר לסבא: רצית להרעיל אותי. הסבא אמר: אני? אני רוצה לרפא ולא להרעיל. הסבא לקח עורכי דין ויצא זכאי. בגמר המשפט הסבא תקע בשופר והודה לאלוהים שיצא זכאי. התמונה כתובה בעברית. אמא סיפרה לי על זה. אמא עברה את זה, זה היה כשהיתה נערה. הסבא לא ישב בבית הסוהר לפני המשפט, לא הספיק. לקחו עורכי דין, זה עלה הרבה כסף. הסבא היה בטוח בצדקתו והמשיך אחרי זה לעבוד בבית המרקחת. שאלו את הגוי, מה קרה, איך לקחת את התרופה? והגוי אמר שתיתי את הכל בבת אחת ולא לפי הוראות הרופא... וזה מה שגרם לשופט לזכות את סבא. כן, קרה משהו באמת לגוי, פשוט לא הרגיש טוב... (צוחקת)."

לאחר זיכוי במשפט מגיע הסבא לשטיבל, תוקע בשופר ומהלל את הקדוש-ברוך-הוא שהצילו:

"עזי וזמרת יה,
ויהי לי שועה;
זה אלי ואנוהו,
אלהי אבי וארמוןהו"